

1. Ковалев А.И., Привалов В.П. Анализ финансового состояния предприятия – М.: Центр экономики и маркетинга, 2005.
2. Ковалев В.В. Финансовый анализ: Управление капиталом. Выбор инвестиций. Анализ отчетности – М.: Финансы и статистика, 2006.
3. Савицкая Л.П. Анализ хозяйственной деятельности предприятия: 2-е изд., перераб. и доп.- Мн.: ИП «Экоперспектива», 2007.
4. Седик А.Д., Кучин В.Л. Управление научно-техническим процессом в промышленности – М: Недра, 2003

Мақалада авторлар шаруашылық субъектілерінің қаржылануы төлемдік қабілеттілігі мен өтімділік көрсеткіштерін қарастырды.

Authors of article consider important indicators of liquidity and solvency in the finance of the managing subject.

Д.А. Калдияров

ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ЖОБАЛАР МЕН ИННОВАЦИЯ ТИІМДІЛІГІН БАҒАЛАУ ӘДІСТЕМЕЛЕРІ ТУРАЛЫ

ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың жарлығымен бекітілген Қазақстанның 2003-2015 жылдарға [1] арналған индустриалды-инновациялық дамуының Стратегиясы, кейіннен 2015 жылға дейінгі Ұлттық инновациялық жүйені қалыптастыру мен дамыту бойынша Үкімет әзірлеген Бағдарлама, қазақстандық экономиканың диверсификациясына бағытталған негізгі құжаттар болып табылады. Диверсификация мен мұнайға деген тәуелділіктен саналы түрде кету, мемлекетімізде бәсекеге қабілетті инновациялық экономиканы құрған жағдайда ғана мүмкін бола алады. Өз кезегінде шаруашылық субъектілердің және жалпы мемлекеттің экономикалық қызметі, инвестициялардың көлеміне, құрылымына, құйылу бағыттарына және тиімділігіне белгілі бір деңгейде тәуелді болып келеді. Ақыры, инвестициялық қызметтің тиімділігі мен экономикалық өсімнің екпінділігі, белгілі бір дәрежеде, жүзеге асырылатын инвестициялық жобаларды таңдау жүйесінің жетілдірілуі мен уақыт аралығында өзгеретін экономиканың қызмет ету шарттарына бейімделуімен анықталады. ҚР экономикасының индустриалды-инновациялық даму шарттарына сәйкес келетін, бағалау құралдары мен есептік үлгілердің біртұтас жүйесін әзірлеудің қажеттілігі туындайды.

Әлемдік экономиканың жаһандануы мен халықаралық бәсекелестіктің күшеюі жағдайында, жаңа нарықтық белестерді игеру, технологияларды жаңарту, ұйымдастырушылық және технологиялық жаңалықтар енгізу мемлекеттің индустриалды-инновациялық дамуының маңызды элементі болып табылады.

Ғылымды қажет ететін салалардың дамуы динамикалық экономикалық өсімнің негізін құрып, әлемдік күш орталықтарының қалыптасуының маңызды факторы болып табылады. Жаһандану мен экономикалардың өзара тығыз байланысы, инновациялық үдерістерді басқару міндетін тым күрделендіре түседі. Сондықтан инновациялық жолға түсуді қалайтын әрбір жеке мемлекет, өзінің инновациялық әлуетін дамытуға бағытталған стратегиялық алғышарттарын дұрыс белгілеп алуы қажет. Осыған орай, инновациялық саясатты қалыптастырудың жүйелік жолы басты мәнге ие болады.

Бұдан басқа, қазіргі әлемдік экономиканың даму тенденциялары адами капиталдың тізгінүзді дамуын қажет етеді. Аталған фактор әлемдік инновациялық дамудың ең маңызды сипаттамасы болып табылады. Білімнің жедел таралуын қамтамасыз ететін кадрлар мобилділігінің де мәні зор.

Инновациялық белсенділіктің жедел өсімін қамтамасыз ету үшін ақпараттық технологияларды да дамыту қажет. Ал білімнің таралу үдерісін алсақ, ол баяғыдан-ақ жеке ұлттық экономикалардың шегінен шығып кеткен болатын.

Жаһандану трансұлттық компаниялардың неғұрлым жоғары дәрежеде қатал бәсекелестікті жүргізуді мұқтаж етеді. Сонымен қатар бәсекелестік ортаның тығыздылығы, мамандану мен инновациялардың оқшаулану процесстерін ынталандырады.

Бүгінгі таңда қоғамда ұлттық инновациялық жүйені (ҮИЖ) қалыптастырудың түрлі нұсқалары талқылануда. Бірақ бұл үдеріс естен тандыратындай сипатта болмас үшін, аралық институттардың стратегиясы деп аталатын, неғұрлым өнімдірек жолды қолдану қажет. Алғашқы кезеңдерде ол мемлекеттің абсорбциялық қабілеттерін өсіруге себепші болатын механизмдердің құрылуын қарастыру қажет. Ал әлемдік технологиялық деңгейге жақындаған сайын, бұл механизмдерді инновациялық дамудың жеке меншік институттарымен толықтыру қажет.

Ұсынылып отырған концепцияны, өз кезегінде, экономикалық «кереметті» басынан өткізген мемлекеттердің тәжірибесі растайды. Сонымен қатар бұл тәжірибе еліктеу кезеңінде ірі фирмалар мен банктік жүйенің басты ролде болатынын көрсетеді. Ал инновациялық жолға ауысқан сайын, кіші, орта фирмалар мен қаржылық нарықтардың [2] мәні арта түседі.

Инновациялық жүйені бағалауға қатысты, инновациялардың тиімділік деңгейін анықтау мақсатымен жобалардың инвестициялық тиімділігі бойынша әдістемелік ұсыныстарды қолдану қате деп тұжырымдайтын, авторлардың [3] ойларымен келісуге болады. Инновациялық үдерісте инвестициялық жобаны таныстыру мен жүзеге асыру үдерісімен салыстырғанда, қатысушылардың ортасы едәуір кең.

Ал инновациялардың экономикалық тиімділігін бағалау үшін, төмендегі әдістемелік ұсыныстарды ескерген жөн:

- инновациялардың тиімділігі тек табыстың ортақ салмағына ғана емес, өсімнің қарқындылығына да тәуелді;

- инновацияларды енгізудің есептік жылын, оларды пайдаланудың бастапқы жылын, инвестицияларды пайдаланудың соңғы жылын нақты белгілеу қажет;

- инновациялардың тиімділігін бағалағанда қолда бар есептеулердің неғұрлым тиімді нұсқасын таңдау мүмкіндігінің болуы;

- инновациялардың тиімділігін бағалау әдісі құрастырушылардың, өндірушілердің, тұтынушылардың және бюджеттің қызығушылығын ескеретін, бағалық көрсеткіштер жүйесіне негізделуі керек;

- инновациялардың құрылуынан, енгізілуінен және пайдалануынан интегралды әсерді шағылыстыру көрсеткіштерін қамтитын жаңалықтарды енгізу тиімділігін бағалау әдістерінің қолданылуы, инновациялар тиімділігінің кешенді бағасын беріп қана қоймай, сондай-ақ инвестициялық қызметтің әрбір қатысушысының үлесін нақты анықтауға мүмкіндік береді;

- инновациялардың тиімділігін бағалау үшін дисконттау әдістерін ғана емес, компаунтинг пен аннуитет әдістерін де қолданған маңызды;

- инновациялардың тиімділігін бағалағанда, есептік жылдың бір жолғы шығындарын келтіру мен инновацияның өндірушілері мен инвесторларының қызығушылығын ұйғару салынған капиталға табыстың екі нормасын қолдануға болады.

Ұсынылып отырған инновациялардың тиімділігін бағалау әдістері әмбебап екендігін және оларды инвестициялық жобалардың тиімділігін бағалау үшін де қолдануға болатындығын ескерген жөн. Жоғарыда айтылғандарды ескерсек, инновациялардың тиімділігін бағалау үшін көрсеткіштердің экономикалық мазмұнына қарамастан, олардың бір түрі емес, толық жүйесі пайдаланылуы керек.

Қазақстандағы инвестициялық мәселелердің барлығы, сайып келгенде, бір мәселеге жүгінеді – инвестиция үшін ақшаны қандай көздерден және тиімді шарттармен қарызға алуға болады? Содан кейін үдеріс кездейсоқтық сипатта болады. Бұдан сол ақшаны қай жерге инвестициялауға болатынын ұғынамыз, не болмаса, отандық немесе шетел сарапшылары ойға салады. Шетел тәжірибесін қолданамыз.

Бұл тактика қате. Себебі басты мәселе, инвестициялық ресурстарды барынша тиімді пайдалану, сондай-ақ неғұрлым жоғары қаржылық әсерді қамтамасыз ететін инвестициялық жобалардың тізімдемесінің ішінен неғұрлым тиімдісін нақты және алдын ала таңдап алу мәселелерін қамтиды. Ешбір жағдайда «баламалар бойынша» шешім қабылдауға болмайды, себебі инвестициялардың тиімділігі көп жағдайда жобалар бойынша құрылған объектілердің қызмет етуі мен жүзеге асырылуының сыртқы және ішкі шарттарына тікелей тәуелді. Бұл факторларды инвестор басқара алмайды, ал оларды ескерген өте маңызды. Бұл факторлар өз әсерін белгілі бір инвестициялық үдерістердің тиімділігіне ғана тигізбейді.

Өндірістік инвестициялық жобалар – бұл жобаның аумағында инвестициялар негізінен капитал қалыптастырушы болап табылатын жобалар екендігі белгілі. Бұған қарамастан, өндірістік инвестициялар түсінігінің мағынасы кең, оларға коммерциялық пайданы алу және өндірістің техникалық қайта қарулануы мен дамуы мақсатымен материалды салаға және қызмет көрсету саласына бағытталған ресурстар ғана емес, мемлекеттің және жеке бизнестің тарапынан әлеуметтік-экономикалық, экологиялық және басқа мәселелерді шешуге бағытталған ресурстар да жатады.

Берілген жағдайда әдістемелік құрал ретінде қолданбалы жүйелік талдаудың пайдаланылуы мақсатты болып табылады, оның негіздері мысалы [4] келтірілген.

Жүйелік ойлау концепциясы, оның қағидаттары, әдістемесінің негіздері және оларды тәжірибелік есептеулерде пайдалану міндеттері инвестициялық жобалардың тиімділігін бағалауға жатады.

«Жүйелік ойлау» негізінде ресми «Инвестициялық жобалардың тиімділігін бағалау бойынша әдістемелік ұсыныстардың» әзірленуі де кездейсоқтық емес.

Сондай-ақ бір жағынан, жобаның сыртқы және ішкі ерекшелігін талдау жүйесінің жан-жақтылығы, оның микроэкономикалық көрсеткіштері мен динамикалық сипаттамалары; екінші жағынан, оны құрудың макроэкономикалық шарттары, қызмет етуі мен дамуы өте маңызды мәселе болып табылады.

Барлық экономикалардың түрлері үшін ортақ осы қағидаттардың жүйесі (әдістемелік, тәсілдік және жедел), көптеген отандық және шетелдік жұмыстарда талданған болатын [5,6,7].

Инвестициялық жобалардың ақша ағындарының құрылымы мен көрсеткіштерін оңтайландыру үшін экономика-математикалық талдау мен синтез әдістері қолданылады. Сондай-ақ берілген мәліметтерді іздестіру мен анықтау үшін ақпараттық технологиялар әдісі де қолданылады. Белгілі бір әдістің немесе қос әдістің қолданылуы инвестициялық жобаның түріне және оған қойылған талаптардың түріне байланысты анықталады. Бұл талаптар нормативтік, зерттеу, сенімгерлік түрде болуы мүмкін. Фирмаларға қатысты, олар нүктелік, аралық, алгоритмдік бола алады.

Қазіргі таңда инвестициялық жобалаудың әдістері жүйелік, объектілі-бағдарлы және есептік-тәжірибелік шарттармен немесе олардың үйлесуімен сипатталады. Бұл әдістердің қолданылуының алғышарты сараптамалық зерттеу, математикалық үлгілердің және бағдарламалық құралдардың әзірленуі болып табылады.

Жүйелік жол инвестициялық жобаны белгілі бір ортақ мақсатқа бағытталған өзара байланысты элементтердің үйлесуі, байланысы, яғни жүйе түрінде қарастырады. Ал жеке элементтер, олардың байланысы және жобаның мақсаттық бағыттылығы құрылымдаудың нәтижесіндегі жүйелер болып қарастырылуы мүмкін.

Жүйелік жолдағы құрылымдық шешімдер инвестициялар субъектілерінің қызығушылығын білдіретін оңтайландырылған критерийлер мен шектеулерге сәйкес қалыптасады.

Объектілі-бағдарлық жол баламалы міндеттерді шешу үшін логикалық және математикалық құрылыстарды таратуға мүмкіндік береді. Мысалы, Марковиц үлгісі, бастапқыда бағалы қағаздар портфелінің құрылымын оңтайландыру үшін әзірленген болатын, кейіннен бұл жаналық инвестициялық жобалардың портфелін оңтайландыру үшін қолданылып келеді. Шарп үлгісі де портфельдік және нақты инвестициялардың тәуекелін талдау үшін кең қолданыс тапқан.

Айта кетсек, неғұрлым күрделі инвестициялық үлгілер өзінің мазмұндық және функционалды элементтерін бұрынғы үлгілерден мирас етеді. Аталған жол техника-экономикалық негіздеменің және бизнес-жоспардың әзірленуіне жұмсалған шығындарды қысқартады. Есептік-тәжірибелік әдіс экономикалық жүйенің үлгілері мен ойлық тәжірибеге негізделген және инвестициялық циклдің үлгілерін зерттеуге мүмкіндік береді. Компьютерлік тәжірибелер күрделі үлгілердің синтезін жасауға мүмкіндік береді. Инвестициялық жобалаудағы жетілдірілген ақпараттық технологиялар жобаның технико-экономикалық жүзеге асырылуы мен оның нәтижесін бағалау үшін, инвестициялық шешімдерді оңтайландыру және инвестициялық жобаларды басқару үшін қызмет етеді.

Қазіргі қазақстандық экономиканың қызмет етуі жағдайында, әлемдік тәжірибеге ортақ экономикалық қатынастардың қағидаттарын қолдануды қамтамасыз ететін бірқатар жаңалықтар енгізу қажет. Осындай бағыттардың бірі – инвестициялық жобалау және инвестициялық бағдарламалар мен жобаларды қаржыландыру үдерісінде нарықтық қатынастардың реттілігін қолдану болып табылады. Бұл әдіс дамыған мемлекеттердің экономикасында кең қолданыс тапқан.

Жобалық қаржыландыруды нақты инвестициялық жобаны қаржыландыру деп қарастыруға барлық негіз бар. Сонымен қатар, Қазақстандағы жобалық қаржыландыру жүйесінің жеткіліксіз дамуы ұзақ мерзімді банктік несиелеуді тежейтін басты мәселе болып табылады.

Бұл ретте негізгі құралдарға салынатын инвестициялардың тиімділігі әр түрлі факторларға байланысты. Бұл факторлардың негізін инвестицияларды тәжірибелік қолдану, инвестициялардың өтелу мерзімі, инфляция, жобаның өмірлік циклі ішіндегі инвестициялардың рентабельділігі, салымдардан түсетін құралдардың тұрақты келуі және де капитал салымдарының басқа да баламалы түрлерінің болуы құрайды.

Капиталдық немесе қаржылық салымдар түріндегі инвестициялау тиянақты экономикалық негіздемені қажет етеді. Инвестициялық шешімдерді талдаумен байланысты технико-экономикалық есептеулер, жоспарлық және болжамдық шығындар мен табыстарға негізделуі керек. Сондықтан бастапқы материалдарды қарастырғанда, сондай-ақ инвестициялық шешімді таңдау мен инвестициялық жобаны әзірлеу үдерісінде бірнеше баламаларды ойластырған жөн.

1 О Стратегии индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2003-2015 годы. Указ Президента Республики Казахстан от 17 мая 2003 года №1096. Электронный ресурс. - http://ru.government.kz/docs/u031096_20030517.htm.

2 В.М. Полтерович. Проблема формирования национальной инновационной системы. // Экономика и математические методы. – 2009. – Т. 45. - № 2. - С. 3-18.

3 Крылов Э. И., Власова В.М., Журавкова И.В. Анализ эффективности инвестиционной и инновационной деятельности предприятия // Учебное пособие. - М.: Финансы и статистика. - 2003. - 608 с.

4 Лившиц В.Н., Лившиц С.В. Системные аспекты методологии оценки эффективности инвестиционных проектов. // В сб. «Оценка эффективности инвестиций». - М.: ЦЭМИ РАН. – 2002. - Вып. 2.

5 Бирман Г., Шмидт С. Экономический анализ инвестиционных проектов. Пер. с англ. - М.: Банки и биржи, ЮНИТИ. - 1997. - 631 с.

6 Брейли Р., Майерс С. Принципы корпоративных финансов. - М.: ЗАО «Олимп—Бизнес». - 2008. - 1012с.

7 Виленский П.Л., Лившиц В.Н. - Оценка эффективности инвестиционных проектов с учетом реальных характеристик экономической среды //Аудит и финансовый анализ. – 2000. - № 3. –Электронный ресурс. - http://www.cfin.ru/press/afa/2000-3/44_liv.shtml

В статье рассматриваются вопросы методики оценки эффективности инвестиционных проектов и инновационной системы с позиции системного подхода формирования инновационной политики.

This article considers the questions of methods of estimating the effectiveness of investment projects and innovation system from the position of the systems approach of forming innovation policy.